

Zsigmond Csaba

Büntetlenül maradt háborús és emberiség elleni bűnök. A szovjet Vörös Hadsereg 1944-45-ben a Magyar Királyság területén elkövetett bűntettei

Bevezetés

Tanulmányom megírását megelőzően könyvtári és levéltári kutatást végeztem abból a célból, hogy a teljesség igénye nélkül összegyűjtsem, és röviden összefoglaljam azokat a háborús és emberiség elleni bűntetteket, melyeket a 1944-45-ben Magyar Királyság területén harcoló, megszálló szovjet alakulatok katonái, parancsnokai elkövettek. Ezekről az igen súlyos bűntettekről Magyarországon egészen 1990-ig nem lehetett beszélni, a témát nem lehetett kutatni. Arra vonatkozó bizonyítékot nem vagy alig lehetett találni, hogy a hazánkban harcoló-megszálló szovjet katonai felső vezetés parancsára, vagy jóváhagyásával is történtek rendkívül súlyos bűntettek, azonban ez számtalan közvetett bizonyíték alapján valószínűsíthető. A kevés közvetlen bizonyíték hiányának oka, hogy a Magyarországon rendelkezésre álló levéltári és könyvtári forrásokban a szovjet katonai vezetés által kiadott parancsok, jelentések nem találhatóak. Ezek az akkor titkosított dokumentumok feltehetően a mai orosz hadsereg levéltárában lelhetőek fel, ezek kutatása még jelenleg is erősen korlátozott.

Az egyes súlyos bűntettek megtörténte viszont nem vitatható, szinte valamennyi ma élő magyar állampolgár nagyszülei, szülei beszéltek erről, sok akkori szemtanú még ma is él. A rendszerváltozás után számtalan egyéni visszaemlékezést közlő írott mű, vagy film jelenhetett meg e témában. A magyar levéltárak megnyithatták kapuikat a kutatóknak. Nagy számban kerültek elő magyar nyelvű dokumentumok: magyar állampolgárok által a magyar, vagy szövetséges hatóságoknak írt panaszlevelek, melyben a szovjetek miatt elszenvedett atrocitásokról szóltak, vagy a magyar

hatóságok által a szovjet katonai vezetésnek címzett e tárgyú levelezések, sőt még diplomáciai jegyzékek is.

A büntettek összefoglalását követően elemzem, hogy az akkor hatályos nemzetközi jog alapján büntetőjogi szempontból felelősségre lehetett volna-e vonni az elkövetőket.

1. A szovjet Vörös Hadsereg által elkövetett bűncselekmények

A történelmi források alapján megismerhető a szovjet katonák által elkövetett bűncselekmények. Ezeket alábbiak szerint lehet csoportosítani:

- 1.1. A hadifoglyok, sebesültek tömeges kivégzése
- 1.2. A polgári lakosság tömeges elhurcolása (málenkij robot)
- 1.3. A polgári lakosság női tagjainak tömegei sérelmére elkövetett nemi erőszak
- 1.4. Az állam tulajdonát képező műkincsek, vagy bankok tulajdonát képező értékek eltulajdonítása, illetve a civil lakosság sérelmére elkövetett fosztogatások
- 1.5. A legfelsőbb szovjet katonai vezetés vagy parancsnokok által elkövetett büntettek

1.1. A hadifoglyok, sebesültek tömeges kivégzése

Magyarország elfoglalásért a szovjet csapatok 1944. augusztusától egészen 1945. áprilisáig elkeseredett harcot vívtak a német, és magyar katonákkal szemben. A harcok mindkét fél számára kegyetlenek voltak, több tízezer áldozat, sebesült és hadifogoly mindkét oldalon.

Számtalan visszaemlékezés, és forrás utal arra, hogy magukat megadó német vagy magyar katonákat, vagy szovjetek kezébe került sebesült magyar vagy német katonákat egyszerűen

kivégezték.¹ Ezekre a tömeges mérszárlásokra elsősorban Budapest ostroma során, vagy közvetlenül azt követően került sor. Az ilyen jellegű kivégzések elsősorban „a fegyveres SS tagjait és a sebesülteket fenyegette. Előbbieket politikai okokból, utóbbiakat pedig azért, mert ellátásuk csak munkát igényelt, dolgoztatni sem lehetett őket.”²

Csak néhány eset:

Budakeszi sportpályáján fogságba esett német hadifoglyokkal megásatták sírjukat, majd egyszerűen belelőtték őket a szovjetek.³

Sok esetben a magukat megadó német katonák tucatjait lőtték le, melyet bizonyít, hogy például „a budapesti fogaskerekű vasút töltésén sűrűn feküdtek német katonák feltartott kézzel.”⁴

A budai várban található német hadikórház betegeit végig kérdezték és aki német egyenruhában volt, de nem németül válaszolt azonnal agyonlőtték. A kórtermekbe kézigránátokat dobtak be, több ápolónőt megerőszakoltak, vagy megkéseltek.

A legtöbb kivégzett a kitörésben résztvevő katonák közül került ki, melyet számtalan Buda környéki utólag feltárt tömegsír bizonyít.⁵

Volt olyan eset, hogy földön fekvő sebesültek tömegén egyszerűen harckocsival gázoltak át, válogatás nélkül megölve több tucat sebesültet. Ezt példázza az alábbi szörnyű eset, mely 1945. február 12-e hajnalán történt a budai ostrom utcában:

„...hajnali négykor egy több harckocsiból álló orosz felderítő járőr indult el az ostrom utcán a bécsi kapu felé. Az oroszok a Széna tér felől óvakodtak elő, és az utca elején döbbsen megálltak: az úttest, az utca tele volt halottakkal, és nyögdecselő, jajgató

¹ Ungváry Krisztián: Budapest ostroma, Corvina kiadó 2013. 284.o.

² uo. 284.o.

³ uo. 284.o. (a szerző forrásként Bundesarchiv-Militararchiv, 140.o. jelöli meg)

⁴ uo. 284.o. (a szerző Hadtörténeti Levéltár TGY Salamon Zsigmond: Katonai szolgálatom a 202. fényszóró osztálynál 3.o. jelöli meg)

⁵ uo. 284-285.o.

sebesültekkel. Bíró (Bíró László házfelügyelő) aki a pince ablakából figyelte az eseményeket, a következőképpen írja le azt, ami ezután történt...Az élen haladó harckocsi olyan hirtelen fékezett le az előtte felbukkanó hekatomba láttán, hogy a harckocsi hatalmas páncélteste még jócskán himbálózott a megállás után is. Mögötte még négy harckocsi jött, az utolsón jókora rádióantenna volt. ..Aztán a leghátul álló antennás harckocsi feltúrázta motorját, kivágódott a sor végéről, és hirtelen végigsöpört az Ostrom utcán. ..Bőgő motorral hajtott rá a halottak és sebesültek halmaira, és megállás nélkül haladt felfelé. A láncotlak alól szökőkutakban spriccelt fel a vér. A mozdulni is képtelen sebesültek rémes sikoltozásba kezdtek, mert már látták sorsukat. A láncotlak vadul csúszkáltak a vérben és a szétmorzsolts emberi húsban, a torony tetején derékig kiemelkedő katona – bizonyára a parancsnok – kénytelen volt megkapaszkodni a bűvő nyílás peremében. Amikor már vagy tíz méterrel megelőzte a többi tankot, azok egymás után megmozdultak, és elindultak a nyomában...Tengelyig jártak a vérben, a húsban és a halálban..Láttam a parancsnok arcát olyan volt mint valami lárva. Rettenetesen vigyázott, hogy csak előre nézzen, még véletlenül sem pillantott arra a rettenetre, amit művelt.”⁶

Nem csupán az SS katonákkal végeztek azonnal, akit magyar nyilas egyenruhában fogtak el, azt szintén. Volt olyan eset, hogy Budán több tucatnyi postást, vasutast fogtak el, akiknek egyenruhája megtévesztette az oroszokat, az elfogottakat nyilasoknak nézték. A foglyokat összeterezték és agyonlövésükre készültek amikor egy oroszul beszélő magyar tiszt az utolsó pillanatban magyarázta el, hogy az elfogottak egyenruhája nem a nyilas pártszolgálatos ruha. ⁷

Budapest ostromán kívül a legtöbb polgári személy tömeges meggyilkolása általában azokban a településeken volt jellemző,

⁶ Gasparovich László: A rettegés ötven napja – Budapest ostroma és a kitörési kísérlet, Hajja Book Kft. 1999. 271.o.

⁷ Lukács Gyula: A pokol stációi...Részletek az Emlékirataim a második világháború utolsó időszakáról és a hadifogságban töltött éveimről I-II., (Magyar Holocaust III-IV. Dokumentumok a magyarok megsemmisítéséről, Kaposvár 2004.) 258.o.

melyet a szovjetek nagy nehézségek árán foglaltak el. Így történt ez például a Veszprém megyei Olaszfaluban, ahol a németek egy ideig sikeresen tartóztatták fel a szovjeteket. A bevonuló szovjet csapatok több mint 60 polgári személyt gyilkoltak le.⁸ Tószegen ismeretlen körülmények között meghalt egy szovjet katona. Ezért a szovjetek válaszul 11 tószegi lakost elfogtak és 1944. október 13-án délután egy órakor mind a 11 személyt kivégezték.⁹

1.2. A polgári lakosság tömeges elhurcolása

A szovjetek által hadifogolyként elhurcolt polgári lakosok pontos száma máig sem ismert. Számtalan forrás utal arra, hogy nagyszámú hadifoglyot elsősorban Budapest ostroma alatt és után ejtettek. Ennek elsődleges okát a történészek abban jelölik meg, hogy Budapestet Sztálin parancsára menetben kellett volna elfoglalni, ehelyett 1944. december végétől egészen 1945. február 13-ig tartott az ostrom. Az ostrom egyik főparancsnoka Malinovszkij félve Sztálin haragjától az ellenséges német-magyar védők létszámát a tényleges 79.000 főnél jóval nagyobbak 138.000-nek tüntette fel. A nagyobb létszám több hadifoglyot is jelentett, ezért 100.000 hadifoglyot ígért.¹⁰ Ennek érdekében csak 1945. februárjában kb. 50.000 hadifoglyot ejtettek.¹¹ Egyes adatok szerint Magyarország

⁸ Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban, Osiris kiadó, 2006. 339.o.

⁹ „Törvényes megszállás” 168.számú dokumentum. 382.o.

¹⁰ A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának levéltárában fellelhető, hogy a budapesti csatában a Malinovszkij marsall által vezetett 2. Ukrán Front fogságába került ellenséges erők létszáma 138 000 fő volt. A védők közül – a harcok hevességét és valós számát tekintve, valamint a németek magas halálozási arányát is ismerve – nem több mint 40.000 harcoló katona eshetett ténylegesen szovjet fogságba. A fennmaradó körülbelül 100 000 főt a Budapestről és az azt körülvevő agglomerációból „[málenkij robotra](#)” elhurcolt polgári személyek alkották. (Bognár Zalán: [Málenkij robot](#). II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola honlapja. (Hozzáférés: 2010. február 9.)

¹¹ Ungváry: Budapest ostroma 293.294.o.

területéről 94.788 polgári személyt vittek hadifogolyként a Szovjetunióba 1944-45-ben. A hadifoglyok között nem csupán férfiak, hanem nők és gyerekek is (kb. 20%) voltak. Mivel viszonylag kevés harcoló német vagy magyar katonát tudtak elfogni ezért előszeretettel fogták el a más egyenruhás testületek tagjait: rendőröket, postásokat, tűzoltókat, vasutasokat. A német nevéket nagy számban fogták el a polgármesteri hivatalok nyilvántartásai alapján.¹² Akinek német neve volt az a szovjetek szemében német volt, hiába volt már generációk óta magyar állampolgár és lehet németül sem tudott.¹³

A polgári lakosságot gyakran „a málenykij robot, azaz kis munka” ígéretével csalták el, vagyis pár órás munkavégzést ígértek, melynek több éves vagy örökre tartó hadifogság lett a vége. A polgári lakosság tömeges elhurcolásának méretét bizonyítja, hogy a magyar kormány külügyminisztériuma több jegyzékben is kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól a szovjet csapatok által elszállított civil lakosok szabadon bocsátását.¹⁴ Számtalan magyarországi levéltári dokumentum szól arról, hogy különböző önkormányzati szervek, egyházi hivatalok levélben fordulnak a belügyminiszterhez, külügyminiszterhez, vagy a magához a miniszterelnökhöz azért, hogy járjanak közbe a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál a foglyul ejtett polgári személyek szabadon bocsátása érdekében. Ezek a közbenjárások egyébként nagyrészt sikertelenek lettek.

A szállított foglyok közül többen megszöktek, ezért a szükséges létszámot az adott hely lakosságából pótolták.

Nőket gyakran azzal a gyanúval vittek el, hogy az ellenségnek kémkednek. Volt olyan eset, hogy valaki a határsáv közelében lévő kúthoz ment vízért, és ott fogták el. Érdekes adalékként szolgálhat Léber-Somogyváry Mária elhurcolásának története. Léber a honvédelmi minisztériumban szolgált titkárnóként korábban. Amikor az oroszok Budapestet körülzárták a magyar

¹² uo. 293.294.

¹³ „Törvényes megszállás” 20.sz.dokumentum

¹⁴ uo. 111,112,113 sz dokumentunok

katonai parancsokság leventéket küldött azért, hogy még az ostrom előtt kimenekítsék. A két leventénél volt Léber neve és címe, azonban a két leventét az oroszok elfogták, és megtalálták a nevet és címet tartalmazó iratot. Pest elfoglalása után nem sokkal az NKVD emberei lakásáról hurcolták el. Ezután 24 órás kihallgatásoknak, veréseknek vetették alá. Leginkább további parancsnokok nevét, lehetséges tartózkodási helyét akarták tudni, azonban ő ezekre nem tudott válaszolni. Aludni nem hagyták, mosdani csak napi 3 liter hideg vízzel tudott, halott katonák véres egyenruháját adták rá. Szibériába szállították ahol a transzszibériai vasutat kellett építenie - 40 fokos hidegben. Sztálin halála utáni enyhüléskor évekkel később térhetett haza.¹⁵ Az elhurcolt magyar nők szenvedéseiről szól Sára Sándor 1992-ben bemutatott filmje *A magyar nők a Gulágon*.

Az elfogott hadifoglyokat először Magyarországi gyűjtőtáborokba vitték. Hírhedt fogolytáborok voltak Gödöllőn, Cegléden, Baján, Jászberényben.¹⁶ Innen a hírhedt romániai Iasiban található táborba, onnan pedig Szibéria különböző helyeire hurcolták a foglyokat embertelen körülmények között. Enni, de még inni sem igen adtak a foglyoknak. Zárt tehervagonokban szállították őket, az út sokszor 40 napig is eltartott. Ezalatt a foglyok összezsúfolva voltak, ahol a szükségleteiket a vonat padlóján vájt lyukon végezheték. Vízet úgy szereztek, hogy a vagonokba befolyó hóléból ittak. A hosszú úton sokan betegek lettek vérhasban, és különböző betegségekben meghaltak.

1.3. A polgári lakosság női tagjainak tömegei sérelmére elkövetett nemi erőszak

Az országot megszálló szovjet katonák által megerőszakolt nők pontos száma ismeretlen. Pető Andrea végzett kutatást Budapest

¹⁵ A történet részletesen olvasható Léber-Somogyváry Mária, Somogyváry Vilmos: Ahol én voltam ott nem voltak hősök- Női Gulag-Szovjet hadifogság (Auktor Könyvkiadó, 2003.) című könyvben

¹⁶ Ungváry: Budapest ostroma 294.o.

ostroma során és után magyar nők sérelmére elkövetett nemi erőszak okairól, alakulásáról, számáról. A kutató a budapesti ostrom során és azt követően megerőszakolt nők számát 50.000 és 200.000 közöttire becsüli, melyet kórházi abortuszok száma, nemi beteg gondozók, valamint levéltári adatok alapján határozott meg.¹⁷ Akárcsak a hadifoglyok tömeges meggyilkolása, a megerőszakolt nők száma is azokban a településeken volt magas melyeket nehéz harcok árán tudtak bevenni.¹⁸ Magyarországon csak azokban a városokban lehetett a megerőszakolásokra vonatkozó statisztikát készíteni, amelyeket német-magyar csapatok ideiglenesen visszafoglaltak: így például Lajoskomáromban 1000 nő közül 140 jelentkezett orvosnál, Székesfehérváron 1500 megerőszakolt nőt tartottak nyilván, 5-7000-re, tehát az összlakosság 10-15%-ra becsülték az összes megerőszakolt számát (mindez 30 napos megszállás után). Magyarországon ennek hatására rendelték el minden 10.000 lakosnál nagyobb településen (illetve igény szerint bárhol) nemibeteg gondozók felállítását, és nyilvántartott betegek kényszergyógykezelését.¹⁹

A szovjet katonák által elkövetett tömeges nemi erőszak olyan méreteket öltött, hogy a budapesti nemzeti bizottság felfüggesztette a Büntető törvénykönyv magzatelhajtást tiltó rendelkezését.²⁰

Egyes források szerint áldozatok között volt 12 éves, és volt 90 éves nő is. A lányokat idősebbnek álcázva, bekormozott arccal küldték ki az utcára, bár ez sem mentette meg őket a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszaktól.²¹ Jellemző volt a többszörös erőszak, vagyis egy-egy nőt 20-30 katona egymás után megerőszakolt.

¹⁷ Petó: Budapest ostroma női szemmel, Budapest Főváros Levéltára, www.budapestarchiv.hu

¹⁸ uo.

¹⁹ Ungváry : Budapest ostroma 301.o.

²⁰ uo.

²¹ Petó: Budapest ostroma női szemmel, Budapest Főváros Levéltára, www.budapestarchiv.hu

A helyzet súlyosságát jelzi, hogy a szovjetek bizalmi emberének számító Rákosi Mátyás Dimitrovnak a Komintern vezetőjének közbelépését kérte a szovjet katonák által nők sérelmére elkövetett nemi erőszak miatt. *„Helyzetünket nehezíti, hogy a Vörös Hadsereg túlkapasait a párt számlájára írják: ebben a vonatkozásban kétségtelen van némi javulás, de a nők tömeges megerősökölésének esetei, fosztogatások stb. minden terület felszabadításánál megismétlődnek, így legutóbb Budapesten is”*²²

Az akkori hangulatot szemlélteti az alábbi „büntetőügy”. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárában található a tárgyalás jegyzőkönyve, és az ítélet. A Szegedi Népbíróság elé állították N.Gy-né 53 éves asszonyt népellenes büntett miatt. A vád szerint a vádlott azt találta mondani, hogy a szovjetek barbárok, durvák, minden vagyonát odaadná, ha németek győznének. A vádlott meghallgatása során elmondta, hogy amikor az oroszok megszállták Makót, egy késő éjszakai órában orosz katonák jelentek meg házánál, és két orosz katona megerősökölta. Elismerte tett ilyen jellegű kijelentéseket, azonban a németeket is szidta...A vádlott által elmondottakat a tanúk is alátámasztották. A Szegedi Népbíróság végül azzal az indokkal mentette fel, hogy *„A vádlott nagyon sokszor különösebb ok nélkül nemcsak az oroszokat szidalmazta, avagy a rendőrséget, hanem a németeket is, vagyis a vádlottal szemben nem lehet azt megállapítani, hogy kényszerű szükség nélkül a demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött...”*²³

A tömegesen előforduló nemi erőszak miatt ugrásszerűen megnőtt a nemi betegségek – elsősorban a gonorrhoea fertőzések száma. A magyar Népjóléti Minisztérium VII. Főosztálya 1945. évi jelentésében rámutat, hogy 43 nemi beteg gondozóban és az újonnan

²² Petó: Budapest ostroma női szemmel, Budapest Főváros Levéltára, www.budapestarchiv.hu, A szerző forrásként megjelöli: „dokumentumok Rákositól, Rákosiról. Válogatta Vass Henrik. Múltunk, 1991. 2-3. sz. 247. old. 1945. február 19-i levél”

²³ Törvényes megszállás 341-345.o. (147-es dokumentum)

felállított ötben a kezelték száma az egész ország területén a korábbi évek adataihoz képest tekintélyesen fokozódott.²⁴

1.4. Az állam tulajdonát képező műkincsek, vagy bankok tulajdonát képező értékek eltulajdonítása

Amikor a szovjet hadsereg az országhatárhoz közeledett a Szovjetunió Minisztertanácsa rendeletet alkotott, amely szerint az elfoglalt idegen területekre különleges osztagokat kell küldeni. Az alakulatok a zsákmányolási feladatra speciálisan felkészített tisztekből állnak. „A különleges osztagok feladata mindazon értékek felkutatása és visszavétele, amelyeket a fasiszta német állam és csatlósainak hadseregei elhurcoltak a szovjet hazából...”²⁵ Ezzel az indokkal ürítették ki a Magyar Hitelbank pánccéltermeit, akkor vitték el az összes aranyat, értékpapírokat, külföldi valutát, valamint több ezer a bank védelmére bízott, magántulajdonban lévő nagy értékű műtárgyat. ²⁶ A szovjetek nem bíztak semmit a véletlenre: a pénzügyintézetek széfjeinek gyors kinyitása érdekében magukkal hoztak egy moszkvai börtönből egy pánccélszekrények feltörésében jártas bűnözőt is, így pillanatok alatt megnyíltak a bankok széfjei, és óriási mennyiségű készpénzzel, műkinccsel távoztak.

„Budapesten röviddel a felszabadulás után az összes bankot végiglátogatta egy kicsiny de annál szorgalmasabb csoport. A bankok pánccéltermeit kivétel nélkül kifosztották – az amerikai és angol pánccéltermeket elsősorban. A bankokban talált készpénzt elrabolták. Az ország kifosztása intézményszerűen zajlott a közgyűjteményekre szakosodott művészettörténész tisztek folytatták a vadászatot. Így tűnt el a Kereskedelmi bank széfjeiben elraktározott Hatvany gyűjtemény: 255 olajfestmény, közte Greco, Picasso, Renoir művei, valamint 625 rajz.”²⁷

²⁴ uo

²⁵ Gasparovich: A rettegés ötven napja – Budapest ostroma és a kitérés kísérlet, Hajja Book Kft. 1999. 241.o.

²⁶ uo. 240.o.

²⁷ Ungváry: Budapest ostroma, 290.o.

A Magyar Általános Hitelbank kifosztásáról az igazgató így számolt be a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagjának:

1945. január 20-án orosz tisztek egy csoportja kereste fel intézetünket. Felnyitottak – részben erőszakosan – minden széfet és pánclétermet. Elvittek 113 millió pengő készpénzt, továbbá mintegy 800 bördönt, és dobozt, melyet ügyfeleink helyeztek nálunk letétbe, s kiürítettek 1400 értékmegőrző rekeszt is. Lehetetlen felmérni az elvitt tárgyak értékét, csak annyi bizonyos, hogy igen nagy összegről van szó. Több száz millió pengő értékben vittek el magukkal értékpapírokat, amelyek részben ügyfeleink, másrészen a bank tulajdonát képezik.”²⁸

A budapesti városházáról 1945. január 26-án 57.000.000 pengőt szállított el a szovjet katonai parancsnokság, ezért Dálnoki Miklós Béla magyar miniszterelnök levélben fordult Szuszajkov vezéreztárhoz.²⁹

Nem kegyelmeztek a csepeli Weiss Manfréd gyárnak sem, arra hivatkozással, hogy német tulajdon hadizsákmánnyá vált. Ugyanígy szovjet tulajdonba került a Nemzeti Bank pincéjében tárolt zsidó vagyon is, melyet hadifogoly katonákkal rakodtak fel szovjet teherautók platóira. Elvitték a Margitsziget szállodáinak teljes berendezését, és eltulajdonítottak számos köztéri szobrot.³⁰

Az alsóbb katonai parancsnokságok helyzetükkel visszaélve olyan beszolgáltatásokat követelnek az általuk megszállt város vagy község felé, mellyel a lakosság élelmezését is veszélyeztetik.³¹

Külön meg kell említeni, hogy számtalan forrás bizonyítja, hogy a szovjet hadsereg egyes katonái a megszállt területen a polgári lakosságot rendszeresen fosztogatta. Nem csupán értéktárgyakat (órát, ékszereket) vettek el, hanem sokszor levetkőztették az embereket és egész ruházatukat elvitték.

²⁸ uo 290-291.o.

²⁹ „Törvényes megszállás” 417.o.

³⁰ uo 291-292.o.

³¹ uo. 413-415.o.

1.5. A legfelsőbb katonai vezetés, és a parancsnokok büntetőjogi felelőssége

Arra vonatkozó közvetlen bizonyíték, hogy az 1944-45-ös szovjet hadműveletek és megszállás során a szovjet felsőbb katonai vezetés –tábornoki kar - is adott ki olyan parancsot, mely nemzetközi szerződés szerint emberiség elleni bűntett megállapítására lehet alkalmas nem sok található. Ezen kevesek egyike a 4. ukrán front katonai tanácsának 1944. november 17-én kelt 0036-os számú írott parancsa, melyet Ivan Jefometovics Petrov hadseregtábornok, egy vezérezredes, és két vezérőrnagy írt alá.³² A parancs szerint nyilvántartásba kell venni minden 18 és 50 év közötti német és magyar (polgári) hadköteles személyt, valamint a rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét, és alkalmazottját akik Kárpát-Ukrajna szovjet megszállási területén élnek. A nyilvántartásba vett személyeket haladéktalanul tartóztassák le, s szállítsák hadifogoly gyűjtőhelyre. A parancs továbbá kitér arra is, hogy ezen személyek felkutatása érdekében az NKVD fejtsen ki erőteljesebb munkát. A parancs végrehajtásáról 1944. december 17-én kelt Fagyjev vezérőrnagy 1944. december 17-én kelt jelentése. A jelentés beszámol arról, hogy letartóztattak többek között 7093 hadköteles (polgári) személyt, 176 csendőrt és rendőrt. A letartóztatott személyeket hadifogoly gyűjtőhelyre szállították. A további sorsuk ismert. Valamennyi letartóztatott személyt a Szovjetunió területén található politikai foglyok részére kialakított fogolytáborba vitték, ahonnan sokan évek múlva, vagy néhányan soha nem jöttek haza.

Malinovszkij marsall mint a Budapestet elfoglaló szovjet 2. ukrán front parancsnoka katonái számára három napos szabad rablást engedélyezett, melyet az amerikai OSS titkosszolgálat jelentése bizonyít.³³ Ebbe beletartozott a lakosság elhurcolása, nők prostitúcióra kényszerítése.

³² A dokumentum Dupka György „keressétek fel a sírom...” című könyvében található magyar nyelvre lefordítva.

³³ Ungváry: Budapest ostroma 292.o.

Fentebb már említettem, hogy feltehetően Malinovszkij marsall parancsára Budapest ostromát követően kb. 100.000 polgári személyt hurcoltak el hadi fogolyként, így felelőssége felmerül. Tény, hogy alárendeltjei a „hadifoglyokat” úgy adták át az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főcsoportfőnökségének, hogy a marsallnak mint parancsnoknak tisztában kellett lennie azzal, hogy a hiányzó fogolymennyiséget a polgári lakosság köréből pótolták, ezért mindenképpen felelős a polgári lakosok tömeges elhurcolásáért.³⁴

Felelőssége az akkori szovjet parancsnokoknak nem csupán az általuk kiadott emberiség elleni büntettek elkövetésére utasító parancsok tekintetében merül fel. Jogi felelősség merül abban is, hogy a katonák által elkövetett súlyos büntettekről tudomásuk volt, azonban sokszor nem tettek semmilyen intézkedést. A fentebb hivatkozott magyarországi levéltári anyagok is bizonyítják, hogy a polgári lakosság tömeges elhurcolásáról, nők megerőszakolásáról, fosztogatásokról a magyar kormány miniszterelnöke, külügyminisztere, és más hatósági és közigazgatási, önkormányzati szervek vezetői írásban tájékoztatták a megszálló szovjet katonai vezetést. Ennek ellenére az illetékes parancsnokok az esetek nagy részében nem tettek semmit.

A teljes igazsághoz tartozik, hogy néhány rendelkezésre álló dokumentum bizonyítja, hogy a katonák túlkapásait időnként a parancsnokok is megelégtették, ezért egyes esetekben intézkedtek a büntetteket elkövető katonák felelősségre vonása érdekében.³⁵ Ezek elsősorban a szökött, részeg, garázda katonák megfékezését célozták. E célból őrzőparancsokat is létrehoztak, akiknek feladata e katonák elfogása volt.

³⁴ Bognár Zalán: *Málenyikj robot*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola honlapja. (Hozzáférés: 2010. február 9.)

³⁵ Ezt bizonyítja például a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárában fellelhető dokumentum, mely a tiszaföldvári járási szovjet parancsokság levele a rendőrtanácsosoknak a katonai kihágások következményeiről. Ebben leírják „akár orosz, akár más katonaság bármiféle rendellenességet csinál, azt azonnal a Komendatúrára be kell jelenteni...”

2. A szovjet hadsereg katonái által felsorolt bűntettek nemzetközi büntetőjogi megítélése

Az 1944-45-ös magyarországi hadműveletek idején már léteztek olyan nemzetközi jogi szabályok, amelyek a hadviselés szabályaira vonatkoztak, a sebesültekkel, és hadifoglyokkal való bánásmódot szabályozta.

Az egyik jelentős az 1899-ben aláírt Hágai Egyezmény II. a szárazföldi háborúk törvényeiről és szokásairól, illetve azt kiegészítő 1907-ben aláírt Hágai Egyezmény IV.

Az első Genfi Egyezmény a harctéren megsebesült katonák körülményeinek javításáról szól 1864. augusztus 22-én írták alá. Ezt egészítette ki és módosította az 1906-os majd 1929-es Genfi Egyezmény, mely a „hadrakelt seregek sebesültjei és betegei helyzetének javítása és a hadifoglyokkal való bánásmód” –ról szól.³⁶

A felsorolt egyezmények a sebesültekkel, hadifoglyokkal való emberséges bánásmódról, a hadifoglyok jogairól, és kötelességeiről, a hadifogoly táborok méretéről, elrendezéséről szólnak. Az egyezmények alapvető emberi jogokat biztosítanak a hadifoglyoknak. Rendelkezik továbbá élelmezésükről, ruházatukról, külvilággal (családjukkal való levelezés) való kapcsolattartásról.

Az akkor már létező nemzetközi szabályok alapján is látható, hogy a szovjet Vörös Hadsereg nem tartotta be a sebesültekkel, hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó szabályokat, igaz a Szovjetunió csupán a nürnbergi pert követően írta alá ezeket a nemzetközi egyezményeket.

Ugyanakkor az is kijelenthető, hogy a vörös hadsereg egyes tagjai, alakulatai által elkövetett háborús és emberiség elleni bűntettek pönalizálására 1944-45-ben még nem léteztek speciális

³⁶ Az egyezményt a Magyar Királyság képviselőjében Horthy Miklós kormányzó is aláírta. Az egyezményt 1936. évi XXX. törvénycikk iktatta be a magyar hazai jogba

nemzetközi egyezmények. Nem volt például arra vonatkozó nemzetközi egyezmény, hogy kit lehet hadifogolyként elfogni, ez csak később került be a Genfi Egyezménybe.

Ha azt vizsgáljuk, hogy az akkori nemzetközi büntetőjog alapján a vörös hadsereg legfelsőbb vezetői, tábornokai felelősségre vonhatóak-e lettek volna egy nemzetközi büntető bíróság előtt, a nürnbergi per jogi, politikai hátterét kell megismerni.

A nemzetközi jogászokat a mai napig megosztja a nürnbergi per jogi megítélése. Egyesek jogilag elfogadhatónak, sőt enyhének érzik a nürnbergi és azt követő náci háborús perek ítéleteit, míg mások aggályosnak ítélik azt.

Már az eltérő vélemények alapján kijelenthető, hogy jogilag nem volt tiszta helyzet abban a tekintetben hogyan, milyen szabályok alapján vonják felelősségre a vesztes oldal bűnöseit.

Évekkel a nürnbergi pert megelőzően még javában folyt a második világháború, amikor a későbbi győztesek Egyesült Államok, Egyesült Királyság és a (a mi esetünkben későbbi bűnös) Szovjetunió 1943-ban elhatározta, hogy a háború rémtetteit elkövető náci főbűnösöket felelősségre fogják vonni.

Az ún. háromhatalmi nyilatkozatban 1943. október 30-án a felek deklarálták, hogy „amikor majd fegyverszünetet engedélyeznek valamely Németországban megalakuló kormánynak, azokat a német tiszteket és katonákat, valamint náci párttagokat, akik a fent említett kegyetlenkedésekért, mészárlásokért és kivégzésekért felelősek vagy azokban beleegyezően részt vettek, visszaküldik azokba az országokba, amelyekben förtelmes bűntetteiket elkövették, avégből, hogy a felszabadított országok és az ott megalakuló szabad kormányok törvényei szerint ítéelkezhessenek felettük és büntethessék meg őket.”

A moszkvai nyilatkozatot követte az 1945. augusztus 05-én kötött Londoni Egyezmény.

Az aláíró felek - szintén az Egyesült Államok, Egyesült Királyság, és a Szovjetunió - kijelentik, hogy Nemzetközi Katonai Törvényszéket létesítenek a háborús bűntettek kivizsgálása, és a már elfogott náci főbűnösök felelősségének megállapítása érdekében.

Ugyanakkor deklarálják azt is, hogy az egyezmény „semmiképpen sem érinti a Moszkvai Nyilatkozatban foglalt ama rendelkezéseket, amelyek szerint a háborús bűnösöket visszaküldik azokba az országokba, amelyekben büntetteiket elkövették.”

Eme Londoni egyezmény alapján született meg a nürnbergi bíróság mint nemzetközi katonai törvényszék, ahol a győztesek ítélezhettek a vesztesek felett. Tagjai lettek az Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Szovjetunió, és Franciaország. A vádlottak padjára a náci politikai és legfelsőbb katonai vezetőket ültették.

Mivel nem léteztek olyan egyértelmű nemzetközi szabályok amelyek meghatározták volna a háborús és emberiség elleni bűncselekmények körét, így a nürnbergi pert megelőzően a elsősorban a győztes oldal jogászai keresték a megoldást. Bonyolította a helyzetet, hogy a náci bűnösök azzal védekeztek, hogy saját országuk törvényei alapján jártak el, és sokszor parancsra cselekedtek. Ezt az ellentmondást oldotta fel végül Gustav Radburch német jogtudós, a róla elnevezett ún. Radburch-formulával: az erkölcs a jog alapvető eleme, ha egy törvény ezt alapvetően sérti akkor nem rendelkezik a törvényesség kritériumával, vagyis nem alkalmazható.

Végül a kialakított jogi megoldás alapján vádolták meg a náci politikai és katonai vezetőket.

A vádirat az alábbi bűncselekményeket tartalmazta:

1. Béke elleni bűncselekmények.
2. Emberiség elleni bűncselekmény
3. Háborús bűncselekmények.
4. Összeesküvés az előző három bűncselekmény elkövetésére.

A béke elleni bűncselekmények körét a háborús agressziós cselekmények, emberiség elleni bűncselekmények háború esetén a polgári lakosság ellen elkövetett erőszakos cselekmények háborús

bűncselekmények a hadviselés szabályainak megszegésére, és a hadifoglyokkal kapcsolatos cselekmények jelentették.

A nürnbergi katonai törvényszék, majd az azt követő nemzetközi büntető bíróságok által kialakított gyakorlat szerint az emberiesség elleni bűntettek körébe tartoztak: *„emberölés, kiirtás, rabszolgamunkára kényszerítés, deportálás vagy másfajta embertelen bánásmód, továbbá politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés olyan bűncselekményekkel kapcsolatban, amelyekre a Törvényszék hatásköre kiterjed. Az emberiesség elleni bűncselekmények az Alapokmány szerint járulékos jellegű deliktumoknak tekinthetők, mivel a törvényszék joghatósága alá tartozó bűncselekményekkel – vagyis béke elleni-, vagy háborús bűncselekményekkel – „összefüggésben” kerülhetett sor az elkövetésükre. E bűncselekmények passzív alanyai a polgári lakosság tagjai lehettek, ily módon a kriminalizálásnak elsősorban az volt a célja, hogy a németországi és tengelyhatalmak területén élő zsidósággal és egyéb etnikumokkal – akik nem lehettek a háborús bűncselekmények sértettjei – szemben elkövetett súlyos bűncselekmények se maradjanak büntetlenül”*³⁷

A nürnbergi per ítéletét az Egyesült Nemzetek közgyűlése 1946. december 11-én jóváhagyta. 1947. december 21-én a közgyűlés megbízta a Nemzetközi Jogi Bizottságot, hogy fogalmazza meg a nürnbergi a Nemzetközi Katonai Törvényszék szabályzatában és ítélkezéseiben kifejezésre jutó nemzetközi jogi elveket.

Ezt követte a Genfi Egyezmény 1949-es kiegészítése, amely a nürnbergi per során alkalmazott jogi elveket precedensként emelte a nemzetközi jog szintjére. Jelen tanulmány szempontjából kiemelendő a polgári lakosság háború idején való védelméről szóló 1949. augusztus 12-én kelt IV. Genfi Egyezmény. Ebben többek között védett személyeknek minősítik megszállás esetén a részes államok polgárait.

³⁷ Sántha Ferenc: Az emberiesség elleni bűncselekmények Miskolci Jogi szemle 3 évfolyam, 53.o.

Az egyezmény II. Címe „A lakosság általános védelme a háború bizonyos hatásaival szemben” elnevezést kapta. Ebben deklarálták, hogy „*a nőket különösen védelemben kell részesíteni minden becsületük ellen irányuló támadással, különösen az erőszakos közöszlélssel, a prostitúcióra való kényszerítéssel vagy szemérmüket sértő minden cselekménnyel szemben.*”

Kimondta az egyezmény a megszállt területen való fosztogatás tilalmát is.

Az egyezmény nem engedte a polgári lakosság tömeges elhurcolását hadifogolyként. A polgári lakosság csak akkor kerülhetett hadifogságba, ha megszállott területen kémkedés vagy szabotázs vádjával, vagy azért tartóztatták le, mert egyénileg oly indokolt gyanú terheli, hogy a megszálló Hatalom biztonságára káros tevékenységet fejt ki, az ilyen személyt a katonai szükség által feltétlenül megkövetelt esetben a jelen Egyezményben szabályozott mozgási jogától meg lehet fosztani. Az így személyi szabadságától megfosztott személyt is emberséges bánásmódban kell részesíteni.³⁸

A második világháborút követő genfi konvenció kiegészítései alapján már egyértelműen kimondható, hogy a kialakult jogi fogalmak szerint a szovjet Vörös Hadsereg háborús és emberiség elleni bűntetteket követett el 1944-45-ben a Magyar Királyság területén.

3. Összegzés

A nürnbergi gyakorlat alapján látható, hogy a szovjet Vörös Hadsereg parancsnokai, és egyes katonái által elkövetett bűncselekmények miatt jogilag lett volna lehetőség egy nemzetközi törvényszék megalakításának, és eljárásának. Nem a felmerülő jogi probléma képezte a legfőbb akadályát annak, hogy a szovjet Vörös Hadsereg bűntettei miatt nem indult semmilyen felelősségre vonás.

³⁸ A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan, Genfben, 1949.augsztus 12-én kelt Egyezmény, (IV. Genfi Egyezmény) 13., 27., 31., 64., 65., 68.cikkei

Ehhez a megfelelő nagyhatalmi politikai akarat hiányzott a győztesek oldaláról. A Szovjetunióknak mint győztes félnek értelemszerűen ez nem állt érdekében, valamint a többi győztes nagyhatalomnak – Egyesült Királyságnak, Egyesült államoknak – szintén nem. Itt jegyezném meg röviden, hogy a győztes oldal más államainak számlájára is írhatóak háborús, vagy emberiség elleni bűntettek. Elég csupán az Egyesült Államok drezdai bombázását említeni, ahol nagy számú polgári célpontot is bombáztak, ezért több volt a polgári áldozat, mint katonai.

A háborút követő években, évtizedekben az Európában kialakult keleti-nyugati blokk egyik oldalán sem beszélt vezető politikus ezekről a rémtettekről. Neves történészek kutatni sem kutatták. A keleti oldalon ez 1990-ig tilos volt, a nyugati oldalon pedig előszeretettel hallgattak erről a győztes nyugati hatalmaknak is kényes, kellemetlen témáról. Ugyanígy az Egyesült Államokban sem volt téma politikai vagy tudományos körökben ezzel foglalkozni. Még a legkeményebb hidegháborús években sem vette elő az Egyesült Államok az ellenséges Szovjetunió politikai célú lejáratása céljából.

